

Кучерук О. А. Формування мовної особистості: від пізнавальних стилів до методів навчання / О. А. Кучерук // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22 (209). – Частина II. – С. 64–69. – (Серія "Педагогічні науки")
УДК 371.321:801.8

О.А. Кучерук

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ВІД ПІЗНАВАЛЬНИХ СТИЛІВ ДО МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

На сучасному етапі розвитку теорії і практики рідномовної освіти визначився когнітивний підхід як один із шляхів реалізації ідеї формування мовної особистості школяра.

У світлі сказаного викликає інтерес концепція когнітивної методики навчання української мови, розроблена О. Горошкіною, А. Нікітіною, М. Пентилюк [3]. Відповідно до поглядів цих авторів, суть когнітивної методики – оволодіння мовними одиницями як основою пізнання й формування концептуальної та мовної картини світу, створення образу світу в уяві кожного учня.

Природний зв'язок мови і знання – необхідна умова розвитку внутрішньої структури мовної особистості, що, у свою чергу, детермінує когнітивностильовий підхід до способів організації мовної освіти, спрямування їх на розвиток усіх рівнів стилів пізнавальної діяльності.

Деяким аспектам розвитку пізнавальної сфери учнів у процесі навчання української мови присвячено окремі роботи М. Вашуленка, Н. Голуб, Т. Донченко, В. Дороз, С. Карамана, Л. Мацько, О. Потапенка, О. Семеног, Т. Симоненко, Л. Скуратівського, І. Хом'яка та ін.

Проблема способів реалізації когнітивного напряму антропоцентричної парадигми мовної освіти порушувалася і в нашій праці [2].

Увага сучасних дидактів-філологів до когнітивних аспектів навчання мови є закономірною. Цей процес зумовлюється, по-перше, розвитком когнітивного напряму в лінгвістиці, по-друге – становленням антропоцентричної парадигми, з одного боку, в освітній сфері, а з іншого – у мовознавстві, що потребує розглядати мову і в науці, і в теорії та практиці мовної освіти як посередника між світом і людиною, як засіб створення індивідуальної картини світу та водночас як продукт пізнавальної діяльності, яким є мовна картина світу, що відображає ширшу від неї концептуальну модель світу – систему знань про світ.

Однак невирішеними залишаються питання формування мовної особистості з урахуванням пізнавальних стилів учня, вибір методів навчання мови з огляду на особливості пізнавальних стратегій і тактик школяра.

Мета статті – дослідити суть та механізми розвитку пізнавальних

стилів учнів у процесі формування їх як мовних особистостей. У зв'язку з цим визначено основні завдання: розглянути поняття мовної особистості, пізнавального стилю, методів навчання; обґрунтувати доцільність пізнавальностильового підходу до вибору методів навчання мови; окреслити методи розвитку мовної особистості у зв'язку з пізнавальними стилями.

Ми виходимо з того, що поняття "мовна особистість" має лінгво-психологічну природу. О. Ворожбитова зазначає: мовна особистість проявляється в чотирьох своїх іпостасях – мисленнева, мовна, мовленнева, комунікативна – і трактується як "суперкатегорія", яка синтезує психологічний та лінгвістичний модули [1, с. 17].

Важливим психолінгвістичним чинником ефективної організації процесу формування мовної особистості є розширення індивідуального когнітивного досвіду шляхом освоєння різних *пізнавальних стилів* – способів пізнання, яким учень надає перевагу під час фіксування, перероблення інформації, розв'язання проблем, вираження ставлення до світу. М. Холодна та інші дослідники визначають чотири типи стильових властивостей інтелектуальної діяльності, або пізнавальних стилів, під дещо умовними назвами: *стилі кодування інформації, когнітивні стилі, інтелектуальні стилі, епістемологічні стилі* [5, с.145].

Спираючись на психологічну теорію пізнавальних стилів, розглянемо проблему методів формування мовної особистості.

У світлі сучасних підходів *методи* навчання мови – це способи, прийоми, методика дослідження мовних явищ [4, с. 81]. Деякі педагоги намагаються протиставляти поняття "метод" і "прийом". Ми поділяємо думку тих авторів, які визначають поняття "*основний метод*" і "*допоміжний метод*", це дає змогу не протиставляти методи і прийоми, а розглядати їх як взаємопов'язані способи навчання, що разом складають цілісну систему методів.

Зв'язок методів навчання і пізнавальних стилів певною мірою можна пояснити тим, що в основі тих і тих лежить логічна діяльність свідомості; механізм пізнавальних стилів виявляється в різних типах (видах) діяльності людини, зокрема й навчальній; пізнавальні стилі стосуються процесуальної складової внутрішніх структур особистості, а дієвість дидактичного методу, у свою чергу, визначає активність процесів пізнання.

З огляду на те, що невід'ємною складовою процесу формування мовної особистості є розвиток пізнавальної сфери учнів, реалізувати це завдання можна за допомогою методів навчання, спрямованих на стимулювання й підтримання пізнавального інтересу; сприймання, розуміння, інтерпретацію навчальної інформації, реалій дійсності; індивідуальне самовираження, рефлексію та ін.

У табл. 1 уміщено найбільш поширені види пізнавальних стилів та

релевантні їм окремі методи навчання мови. Як бачимо (за таблицею), проблема когнітивно-особистісного розвитку школяра в процесі опанування ним мови пов'язується передусім з тими методами навчання, в основу яких покладені знання про когнітивну функцію мови, – методи спостереження над мовними явищами, аналізу, інтерпретації тексту, діалогу з учителем, учнями, комп'ютером тощо. Той самий метод навчання може бути застосований на різних рівнях стильової поведінки й до різних видів пізнавальних стилів. При цьому метод набуватиме щоразу іншого функціонального призначення. Методи навчання на практиці виражають сутність способів пізнання, отже, виконують функцію певного способу кодування, перероблення інформації, розв'язання проблем, вираження ставлення до світу.

Таблиця 1

Зв'язок пізнавальних стилів і методів навчання мови

ПІЗНАВАЛЬНІ СТИЛІ		МЕТОДИ
ТИПИ	ВИДИ	
Стилі кодування інформації	словесно-мовленнєвий	метод ключових слів, метод фреймів, метод роботи зі словником
	візуальний	методи моделювання, "графічний диктант", спостереження над мовою
	предметно-практичний	метод складання твору на основі власних вражень, дослідницький метод
	сенсорно-емоційний	метод концептуального аналізу художнього тексту, метод бесіди з опорою на власний досвід
Стилі переробки інформації (когнітивні стилі)	полезалежний/ поленезалежний	методи програмованого навчання, роботи зі словником, переказу тексту/ творчої інтерпретації тексту, дослідницький
	імпульсивний/ рефлексивний	методи висунення гіпотези, "розумового штурму"/ занурення, рефлексії
	аналітичний/ синтетичний	методи мовного розбору, порівняння мовних явищ, концептуального аналізу/ узагальнення
	нетолерантний/ толерантний	методи мовностильового розбору, редагування висловлювань, рецензування текстів
	простий/ складний	методи моделювання (прості, складні моделі), аналізу (глибокого, поверхового)
	конкретизації/ абстрагування	методи класифікації мовних явищ/ абстрагування ознак поняття
	гнучкий/ регідний (інертний)	методи дискусії, бесіди, "круглого столу", "розумового штурму"/ написання диктанту, виконання репродуктивних вправ
Стилі постановки й розв'язання проблем (інтелектуальні стилі, або стилі)	виконавчий	методи роботи з інструкціями, алгоритмами, тестування, виконання репродуктивних вправ
	евристичний	методи евристичної бесіди, виконання проблемно-пошукових завдань
	інноваційний	методи роботи з веб-сторінкою, Інтернет-джерелами, розроблення мультимедійних презентацій

мислення)	дослідницький	дослідницький метод
	смыслопороджувальний	метод смыслового бачення тексту, креативний
Стилі пізнавального ставлення до світу (епістемологічні стилі)	емпірико-практичний	методи порівняння мовних засобів, спостереження над мовою, рольова гра
	теоретико-узагальнюючий	логічні методи, метод фреймів, "мікрофон", метод рефлексії
	інтуїтивно-метафоричний	методи складання оповідань, віршів, лінгвістичних мініатюр, рекламних роликів

Індивідуальні пізнавальні стилі характеризуються відносною стійкістю, домінуванням певних способів кодування інформації, її сприймання, аналізу, категоризації, оцінювання, розв'язання проблем та ін. Тому не дивно, що типи (вони ж рівні стильової поведінки) і види пізнавальних стилів значною мірою впливають на визначення навчально-пізнавальних стратегій, а також тактик, які, по суті, складають основу методичного інструментарію у формуванні мовної особистості.

Встановлення й дослідження зв'язку пізнавальних стилів і релевантних їм методів навчання мови дає змогу узгодити теорію пізнавальних стилів з освітньою практикою, окреслити основні напрями когнітивного розвитку мовної особистості (когнітивної методики), як-от:

- розвиток мовних здібностей;
- формування лінгвістичних та енциклопедичних знань і на основі їх сукупності – мовної картини світу;
- опанування учнями мовних стратегій і тактик;
- оволодіння загальними і спеціальними способами навчальної діяльності.

З огляду на сказане когнітивний підхід до формування мовної особистості має підпорядковуватися таким завданням: по-перше, забезпечення умов для виявлення, актуалізації наявних пізнавальних стилів учня, по-друге, створення умов для опанування різних пізнавальних тактик, цілеспрямоване збагачення власного когнітивного досвіду, що дозволить природовідповідно використовувати широкий спектр методичних прийомів у навчанні мови.

Дослідження проблеми застосування когнітивно-особистісного підходу до системи методів навчання мови дозволяє стверджувати:

1) використання лише традиційних методів у навчальних технологіях унеможливорює розв'язання актуальних завдань особистісно орієнтованої рідномовної освіти;

2) ефективність системи методів навчання значною мірою зумовлюється врахуванням індивідуальних стилів пізнавальної діяльності учнів;

3) система методів навчання мови, спрямована на збагачення пізнавальності стильової поведінки школяра, має спиратися на принципи природовідповідності, диверсифікації, інтерактивності, креативності,

культурологічності, текстоцентризму та ін.;

4) застосування фронтальних, групових, парних форм до організації методів навчання мови учнів, у яких, зрозуміло, домінують різні пізнавальні стилі, усуває небезпеку закріплення лише одного стилю пізнання, сприяє взаємозбагаченню стратегій і тактик їхньої навчально-пізнавальної діяльності, формуванню синтетичного пізнавального стилю;

5) факт наявності різних пізнавальних стилів визначає потребу створення різнорівневих варіативних методик для вдосконалення процесу формування мовної особистості, що, у свою чергу, дасть змогу запобігти проявам "конфлікту стилів".

Проблема зв'язку пізнавальних стилів і методів навчання мови не вичерпується викладеним у цій статті. З огляду на те, що механізм пізнавальних стилів виявляється й у сфері міжособистісного спілкування, доцільно дослідити когнітивно-комунікативний аспект методів навчання мови. Подальшого вивчення потребують і такі питання: інтеграція методів навчання мови як умова успішного розвитку пізнавальних стилів мовної особистості; місце й роль концептуального аналізу в системі методів навчання мови.

Література

1. Ворожбитова А.А. Теория текста: Антропоцентрическое направление: [учеб. пособие] / А. А. Ворожбитова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2005. – 367с. **2. Кучерук О.А.** Проблема методології навчання мови у світлі філософсько-освітніх підходів / О.А. Кучерук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. - № 42. – С.29-35. **3. Пентилюк М.І.** Концепція когнітивної методики навчання української мови / М.І.Пентилюк, А.В. Нікітіна, О.М. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5 – 9. **4. Словник-довідник з української лінгводидактики :** [навчальний посібник] / [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с. **5. Холодная М.А.** Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

Кучерук О.А. Формування мовної особистості: від пізнавальних стилів до методів навчання.

У статті розглянуто поняття мовної особистості, пізнавального стилю, методів навчання. Обґрунтовано доцільність когнітивного підходу до вибору способів особистісно орієнтованого навчання мови та окреслено методи розвитку мовної особистості у зв'язку з типами і видами пізнавальних стилів.

Ключові слова: мовна особистість, пізнавальні стилі, методи навчання.

Кучерук О.А. Формирование языковой личности: от познавательных стилей к методам обучения.

В статье рассматриваются понятия языковой личности, познавательного стиля, методов обучения. Обосновывается важность когнитивного подхода к выбору способов личностно ориентированного обучения языку, определяются методы развития языковой личности в связи с типами и видами познавательных стилей.

Ключевые слова: языковая личность, познавательные стили, методы обучения.

Kucheruk O.A. The formation linguistic personality: from cognitive styles to methods of studies.

The article is based on the actualization the concepts linguistic personality, cognitive style, methods of studies. Substantiates the importance of a cognitive approach to choice methods of linguistic to personality oriented education, there are determined of methods the formation linguistic personality in connection with types and kinds cognitive styles.

Key words: linguistic personality, cognitive styles, methods of studies.